

О. В. Кутняк,
здобувач кафедри міжнародної економіки,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана"

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТРАКТУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

О. Kutniak,
competitor of the faculty of international economics,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

CONCEPTUAL FRAMEWORKS FOR INTERPRETING THE INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF A REGION

У статті проаналізовано основні підходи до визначення сутності міжнародної конкурентоспроможності регіону, виокремлено основні характеристики даного поняття. Уточнено категорію міжнародної конкурентоспроможності регіону із акцентуванням уваги на ролі регіону як самостійного учасника конкурентних процесів, здатного впливати на макроекономічні умови господарювання.

The main approaches to the essence of the international competitiveness of a region are analyzed, the main features of the definition are determined. The term of the international competitiveness of a region is specified, the role of a region as an independent competitor that has effect upon macroeconomic conditions of management is underlined.

Ключові слова: глобалізація, конкурентна перевага, міжнародна конкурентоспроможність регіону, продуктивність, регіоналізація.

Key words: globalization, competitive advantage, international competitiveness of a region, productivity, regionalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні процеси економічного розвитку такі, як глобалізація, регіоналізація, формування "нової економіки", призвели до переоцінки ролі та функцій регіону у світовому та національному відтворювальному процесах, міжнародній конкурентній боротьбі та, як наслідок, переосмислення понятійного апарату та основ міжнародної конкурентоспроможності регіонів. Із розвитком теорії міжнародної конкурентоспроможності визначення терміну "міжнародна конкурентоспроможність регіону" зазнало модифікацій у частині ускладнення дефініції та розширення охопту факторів, які чинять вплив на розвиток регіону. У даному контексті дослідження концептуальних засад трактування міжнародної конкурентоспроможності регіонів набуває особливої актуальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанню визначення понятійного апарату конкурентоспроможності економічних суб'єктів різного рівня присвячено багато наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Однак, серед вчених і досі точиться дискусія щодо сутності міжнародної конкурентоспроможності регіону, доцільності розгляду проблеми конкурентоспроможності регіонів взагалі. Зокрема, М. Портер [3] і П. Кругман [14] розглядають регіон як середовище створення конкурентних переваг підприєм-

ства, Р. Камані [11] визначає регіон як самостійний суб'єкт конкурентних відносин. Дослідження сутності конкурентоспроможності як багатоаспектної категорії, передусім визначення сутності та природи міжнародної конкурентоспроможності регіонів знайшло відображення у наукових працях М. Сторпера [19], Р. Мартіна [15], М. Кітсона [13], А. Сепика [5; 6], М. Гельвановського [1], Н. Калюжної [2] та ін. Разом з тим, огляд публікацій, присвячених проблемі міжнародної конкурентоспроможності регіону, свідчить про складність даної категорії та відсутність єдиного підходу до визначення її сутності, що, у свою чергу, породжує неоднозначність у підходах до оцінки рівня міжнародної конкурентоспроможності регіону.

НЕВИРШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Міжнародна конкурентоспроможність регіону належить до числа найбільш дискусійних категорій економічної науки. Її визначають як агрегований показник конкурентоспроможності фірм або похідну конкурентоспроможності країни, ототожнюють із окремими складовими конкурентоспроможності. Крім того, підходи до визначення сутності міжнародної конкурентоспроможності регіону різняться у частині ролі регіонів, яку вони відіграють у конкурентних процесах. Отже, необхідною є систематизація існуючих підходів до визначення сутності міжнародної конкурентоспромож-

Таблиця 1. Альтернативні підходи до визначення сутності міжнародної конкурентоспроможності регіону

Підхід	Сутність підходу	Прихильники підходу	Недоліки підходу
Мікро-економічний	Міжнародна конкурентоспроможність регіону – агрегований показник конкурентоспроможності фірм. Ключовий індикатор – продуктивність	М. Портер [17], Д. Вебстер, Л. Мюллер [20], І. Берг [8]	- отождолення категорії конкурентоспроможності з продуктивністю; - ігнорування впливу національної та глобальної економіки на розвиток регіону
Макро-економічний	Міжнародна конкурентоспроможність регіону – похідна конкурентоспроможності країни. Ключовий індикатор – сприятливе бізнес-середовище	М. Кітсон, Р. Мартін, П. Тайлер [13], М. Сторпер [19]	- недовість більшості макроекономічних законів та закономірностей на регіональному рівні, що унеможливує застосування концепції макроекономічної конкурентоспроможності на рівні регіону
Інтегральний	Конкурентоспроможність регіону не є простою інтерпретацією ані макроекономічної, ані мікроекономічної конкурентоспроможності. Ключові індикатори: продуктивність, рівень життя та зайнятості населення	Європейська Комісія [18], Р. Селліні, А. Сочі [10]	- невідображення ролі регіонів у формуванні міжнародних конкурентних переваг національних економік

* Складено автором на основі джерел [8; 9; 10; 13; 15; 17; 18; 19; 20].

ності регіону із визначенням їх недоліків, а також уточнення даної категорії з урахуванням переоцінки ролі регіонів у системі міжнародних конкурентних відносин.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є узагальнення і систематизація існуючих підходів до визначення міжнародної конкурентоспроможності регіонів, уточнення сутності даної категорії в умовах загострення міжнародної конкурентної боротьби.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теорія конкурентоспроможності регіонів почала затверджуватися тільки у 1990-х роках, оскільки протягом тривалого часу регіони не розглядалися як самостійні учасники міжнародних конкурентних відносин. Поступове набуття регіонами економічної самостійності в умовах ринку призвело до переоцінки їх ролі в економічному просторі та функцій, основними з яких є узгодження і захист інтересів регіону усередині країни і за кордоном; посилення конкурентних позицій регіону шляхом наукової підготовки території з метою залучення інвесторів і удосконалення економічної структури; створення умов, сприятливих для розвитку в регіоні малого і середнього бізнесу, стабілізації та розширення виробничих можливостей державної і муніципальної власності; створення системи регіональних пільг і гарантій для діяльності підприємницьких, комерційних структур та інвесторів; нарощення зовнішньоекономічного потенціалу і розширення торговельно-економічних зв'язків регіонів [4, с. 91]. За даних умов пріоритетного значення набуло дослідження проблеми міжнародної конкурентоспроможності регіонів, зокрема теоретичних аспектів даного економічного явища.

Визначення сутності міжнародної конкурентоспроможності регіону відрізняється особливою складністю, причинами чого є розглянуті далі:

1. Багаторівневність (ієрархічність) конкурентоспроможності. Так, М. Гельвановський відзначає, що "на різних рівнях національної господарської системи поняття "конкурентоспроможність" характеризується різними критеріями, а отже, ця категорія має і аналізу-

ватися, і оцінюватися по-різному" [1, с. 76]. Конкурентоспроможність регіону пов'язана з конкурентоспроможністю інших зв'язаних із ним економічних систем, таких як підприємство, галузь, країна, однак має свою специфіку, обумовлену відмінністю економічного суб'єкта від інших агентів ринкової конкуренції. Концепція конкурентоспроможності розповсюджується на регіональний рівень, оскільки фірми набувають загальних специфічних переваг від географічної близькості до матеріальних і виробничих витрат (сировина, земля та ін.), постачальників, транспортної інфраструктури тощо. На цьому фоні у дослідженні регіональної конкурентоспроможності набуло розвитку кілька альтернативних підходів (табл. 1).

Згідно з мікроекономічним підходом, регіональна конкурентоспроможність визначається як агрегований показник конкурентоспроможності фірм. Представники даного підходу стверджують, що ключовим індикатором конкурентоспроможності регіону виступає продуктивність локальних компаній. Так, Д. Вебстер і Л. Мюллер визначають конкурентоспроможність регіону

конкурентоспроможністю компанії, тобто як здатність регіону виробляти і реалізовувати певний набір продукції (товарів і послуг) вищої вартості порівняно з аналогічним виробництвом інших регіонів [20, с. 1]. М. Портер також наголошує, що "реальний рівень конкурентоспроможності визначається рівнем продуктивності праці, оскільки висока продуктивність гарантує високий рівень заробітної плати, стабільність національної валюти, прибутковість капіталу та, як наслідок, підвищення стандартів життя населення" [17]. Основне припущення мікроекономічного підходу полягає у тому, що інтереси фірм і регіону, на території якого вони розташовані, завжди збігаються. Однак, у той час як зусилля фірм спрямовані на продуктивність і прибутки, регіональна конкурентоспроможність також передбачає певний рівень зайнятості. Так, експерти Європейської Комісії, ставлячи завдання визначити концепцію регіональної конкурентоспроможності, стверджують, що визначення має враховувати той факт, що "незважаючи на наявність конкурентоспроможних та неконкурентоспроможних фірм у кожному регіоні, завжди існує загальне регіональне середовище, яке впливає на формування конкурентного статусу всіх локальних фірм" [15, с. 9]. Отже, конкурентоспроможність регіону визначається не тільки продуктивністю, а й інституціональною та ринковою структурою регіону. Згідно з альтернативним визначенням, що відображає ці погляди, конкурентоспроможність являє собою "здатність економіки регіону оптимізувати свої внутрішні активи для того, щоб конкурувати та досягати успіху на національному та глобальному ринках та адаптуватися до змін на цих ринках" [15, с. 9].

Про недоцільність повної асоціації конкурентоспроможності регіону з конкурентоспроможністю окремого підприємства свідчать також наступні твердження [6, с. 8]:

— регіон, навіть не будучи конкурентоспроможним, не припиняє свого існування (на відміну від неконкурентоспроможних підприємств, які у випадку збитковості своєї діяльності припиняють функціонування);

— забезпечення конкурентоспроможності на рівні регіону не завжди відбувається у збиток іншим, як на

мікроекономічному рівні. Успіх одного регіону може створювати можливості для інших регіонів, особливо — сусідніх. Ці регіони отримуватимуть переваги від ефекту полюсу росту, створеного динамічним регіоном;

— створення зайнятості (як на кількісному, так і на якісному рівні) є одним з показників успіху регіону у досягненні конкурентоспроможності, що не є характерним для конкурентоспроможності фірм. Більш того, якщо економіка регіону складається з висококонкурентних підприємств з мікроекономічної точки зору, однак їх діяльність створює низьку додаткову вартість у перерахунку на працюючого, регіон не буде вважатися конкурентоспроможним.

Представники макроекономічного підходу визначають конкурентоспроможність регіону як похідну конкурентоспроможності країни. Вони виходять з того, що мікроекономічна продуктивність є необхідною, однак недостатньою умовою конкурентоспроможності регіону. Основні позиції даного підходу відображає визначення М. Сторпера, згідно з яким "конкурентоспроможність регіону — це здатність економіки (міста) залучати і утримувати фірми зі сталими або зростаючими ринковими частками, одночасно забезпечуючи сталий чи зростаючий рівень життя для зайнятих у економіці" [19, с. 20]. Це означає, що регіон є конкурентоспроможним, якщо у ньому створено умови, які уможливають створення доданої вартості, покращення життєвого рівня та добробуту населення. М. Кітсон, Р. Мартін і П. Тайлер [13] також акцентують увагу на ролі регіонів як "основного місцезростання для організації та управління економічним ростом і створення добробуту". Однак даний підхід є дещо обмеженим, оскільки певні закони теорії міжнародної торгівлі не діють на рівні регіону. На міжрегіональному рівні інструменти економічного регулювання, які у теорії дозволяють переходити від "режиму абсолютних переваг" до "режиму порівняльних переваг", зокрема еластичність цін та заробітних плат і коливання валютного курсу, належним чином не спрацьовують на регіональному рівні або взагалі відсутні. Разом з тим, трансрегіональна мобільність мобільних факторів виробництва може виявитись вирішальним чинником розвитку [11, с. 2397]. В умовах відсутності апарату інструментів макроекономічного регулювання базові засади концепції макроекономічної конкурентоспроможності не можуть бути застосовані на регіональному рівні.

Отже, кожен із зазначених підходів не може бути у повному обсязі адаптованим до визначення сутності міжнародної конкурентоспроможності регіону, оскільки конкурентна боротьба суб'єктів різного рівня має дещо відмінний характер і правила конкурентної боротьби. Європейський експерт Д. Сепик відзначає, що конкурентоспроможність на рівні регіону визначити набагато складніше, ніж на рівні підприємства [5, с. 197—205]. По-перше, це обумовлено тим, що конкурентоспроможність на рівні регіону зазвичай розглядається у рамках макроконцепції, а не як специфічно регіональне питання. По-друге, відсутній широкий консенсус відносно конкурентоспроможності на макrorівні. По-третє, визначення конкурентоспроможності еволюціонує у часі. За умов обмеженості мікро- і макроекономічного підходів, оптимальним щодо визначення міжнародної конкурентоспроможності регіону є інтегральний підхід. Його прихильники Р. Селліні та А. Сочі [12] стверджують, що конкурентоспроможність регіону не є простою інтерпретацією ані макроекономічної, ані мікроекономічної конкурентоспроможності, оскільки регіони не є ані сукупністю фірм, ані спрощеною, зменшеною моделлю національної економіки. За визначенням Європейської Комісії, конкурентоспроможність регіону — це здатність виробляти товари та послуги, що відповідають вимогам міжнародних ринків, й одночасно забезпечувати високі та стабільні доходи чи, більш загально, здатність генерувати в умовах зовнішньої кон-

курентції відносно високі доходи та рівень зайнятості [18, с. 4]. Прихильники інтегрального підходу відмічають, що визначення конкурентоспроможності на рівні регіону є найбільш складною і комплексною проблемою, ніж на рівні фірм або національних економік.

2. Багатоваріантність поняття "міжнародна конкурентоспроможність регіону", яка виявляється у тому, що під конкурентоспроможністю розуміють окремі її характеристики, категорію конкурентоспроможності ототожнюють з продуктивністю і ефективністю, які нерідко розглядають як однопланові. Зокрема, П. Баклі [10] відзначає: "конкурентоспроможність — це як продуктивність (досягнення цілей за мінімально можливих витратах) і ефективність (вибір правильних цілей). Це вибір як цілей, так і засобів їх досягнення". Поняття продуктивності, ефективності та конкурентоспроможності є взаємопов'язаними, однак не ідентичними: "конкурентоспроможність ґрунтується на останній [ефективності], несе у собі складні взаємозв'язки господарюючих суб'єктів — окремих фірм, корпорацій, галузевих об'єднань і національних комплексів" [1, с. 77].

Крім того, під міжнародною конкурентоспроможністю розуміють:

— володіння конкурентними перевагами: "конкурентоспроможність економіки регіону — це володіння абсолютними і порівняльними перевагами, що дозволяють, поєднуючи ринкове саморегулювання і державне регулювання, активно брати участь в економічних відносинах на внутрішньому і зовнішньому ринках з метою забезпечення високого рівня і якості життя населення регіону" [7, с. 10];

— сукупність відносин між регіонами: "як економічна категорія конкурентоспроможність регіону виражає сукупність множинних відносин між регіонами з приводу економічних ресурсів і споживачів в умовах конкурентної взаємодії з іншими регіонами" [2, с. 19].

На нашу думку, під міжнародною конкурентоспроможністю регіону слід розуміти порівняльну характеристику соціально-економічної системи регіону, яка відображає його здатність в умовах зовнішньої конкуренції забезпечувати соціально-економічний розвиток регіону та високий конкурентний статус у світовому економічному просторі через ефективне використання традиційних та створення унікальних ресурсів розвитку на умовах відкритості, самостійності та довгостроковості.

При цьому, основними характеристиками поняття "міжнародна конкурентоспроможність регіону" є:

— відносність: конкурентоспроможним регіон може бути тільки порівняно з іншими регіонами (при цьому, конкуренція є абсолютним поняттям, тобто вона або існує, або ні, або набуває специфічних форм співробітництва). Конкурентоспроможність передбачає наявність економічного суперництва, оскільки товари і послуги мають вироблятися не тільки у вільних і справедливих ринкових умовах, але і в умовах відкритого ринку. Так, Калюжнова Н.Я. відзначає, що "здатність мати успіх у досягненні цілей при наявності економічного суперництва з іншими регіонами є проявом конкурентоспроможності регіону" [2, с. 20]. Конкурентоспроможність — це здатність співіснування з іншими економічними суб'єктами в умовах зіткнення інтересів;

— системність: міжнародна конкурентоспроможність регіону являє собою певну систему, яка включає цілі, які досягаються при забезпеченні конкурентоспроможності, відносини із зовнішнім середовищем (зокрема, множинні відносини з іншими регіонами з приводу економічних ресурсів і споживачів), елементи, які забезпечують конкурентоспроможність (джерела, фактори, конкурентні переваги, критерії оцінки конкурентоспроможності) та взаємозв'язки між цими елементами;

— динамічність: міжнародна конкурентоспроможність регіону у статистичному вимірі передбачає здатність конкурувати у даний час, у динамічному ас-

пекті — здатність до підвищення конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність переважно визначається досягненням соціально-економічної оптимальності у довгостроковій перспективі. Конкурентоспроможність — це здатність і вміння досягати успіху, відтворювати, повторювати його;

— вимірність: міжнародна конкурентоспроможність регіону характеризується певним набором якісних і кількісних показників;

— комплексність: міжнародна конкурентоспроможність регіону включає економічну (передбачає високу продуктивність факторів виробництва, здатність виробляти товари та послуги, що відповідають вимогам міжнародних ринків) і соціальну (забезпечення зайнятості та добробуту населення) складову, а також позиціонування регіону в міжнародному економічному просторі;

— багатофакторність: міжнародна конкурентоспроможність регіону формується під впливом численних внутрішніх і зовнішніх факторів, причому все більшої вагомості набувають зовнішні фактори. Конкурентоспроможність регіону в умовах глобалізації виступає як готовність відповідати на виклики глобального середовища, здатність адаптації до зміни умов, до пошуку і захисту локальних конкурентних переваг;

— причинність (каузальність): регіони виступають центрами генерування унікальних конкурентних переваг (шляхом ефективного використання традиційних ресурсів розвитку) і забезпечують зміцнення міжнародного конкурентного статусу країни в цілому.

Таким чином, міжнародна конкурентоспроможність регіону має визначатися із акцентуванням уваги на ролі регіону як самостійного учасника конкурентних процесів, здатного впливати на макроекономічні умови господарювання.

ВИСНОВКИ

На основі узагальнення та систематизації існуючих підходів до визначення міжнародної конкурентоспроможності регіонів, їх критичного аналізу та виокремлення основних характеристик категорії "міжнародна конкурентоспроможність регіону", ми зробили такі висновки.

1. Міжнародна конкурентоспроможність регіону є складною і дискусійною категорією, у дослідженні якої склалися такі основні підходи, як мікро-, макроекономічний та інтегральний. Однак, зазначені підходи не є універсальними, мають певну обмеженість у визначенні міжнародної конкурентоспроможності регіонів та не враховують переоцінку ролі регіонів, які за сучасних умов розглядаються як самостійні учасники міжнародних конкурентних відносин, що визначають конкурентоспроможність національної економіки.

2. Враховуючи комплексність і значущість цієї категорії, під міжнародною конкурентоспроможністю регіонів слід розуміти порівняльну характеристику соціально-економічної системи регіону, яка відображає його здатність в умовах зовнішньої конкуренції забезпечувати соціально-економічний розвиток регіону та високий конкурентний статус у світовому економічному просторі через ефективне використання традиційних та створення унікальних ресурсів розвитку на умовах відкритості, самостійності та довгостроковості.

3. Категорія "міжнародна конкурентоспроможність регіону" характеризується такими властивостями, як відносність, системність, динамічність, вимірність, комплексність, багатофакторність і причинність (каузальність).

Подальші дослідження доцільно спрямувати на ідентифікацію системи ключових факторів міжнародної конкурентоспроможності регіонів, що слугуватиме теоретичною основою розробки регіональних стратегій підвищення міжнародного конкурентного статусу національної економіки.

Література:

1. Гельвановский М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерении / М. Гельвановский, В. Жуковская, И. Трофимова // Российский экономический журнал. — 1998. — № 3. — С. 67—77.
2. Калюжнова Н.Я. Конкурентоспособность регионов: теория и методология анализа в контексте современного экономического развития: автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория", 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)" / Н.Я. Калюжнова. — Томск, 2004. — 51 с.
3. Портер М. Конкуренция / М. Портер; пер с англ. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2000. — 495 с.
4. Региональная экономика: Учебник / Под ред. В.И. Видяпина, М.В. Степанова. — М.: ИНФРА-М, 2007. — 666 с.
5. Сепик Д. Индикаторы конкурентоспособности регионов: европейский подход / Д. Сепик // Регион: экономика и социология. — 2005. — № 2. — С. 197—205.
6. Сепик Д. Конкурентоспособность регионов: некоторые аспекты / Д. Сепик. — М.: РЕЦЭП, 2005. — 42 с.
7. Татаркин А.И. Теоретические и методологические подходы к исследованию региональной конкуренции / А.И. Татаркин, Л.А. Юрганова // Экономика региона. — 2006. — № 1. — С. 4—22.
8. Begg I. Cities and competitiveness / I. Begg. — Urban Studies. — Vol. 36. — 1999. — P. 795—809.
9. Borozan D. Regional competitiveness: some conceptual issues and policy implications / D. Borozan // Interdisciplinary Management Research IV, Barkovic, D. i Runzheimer, B. (ur.), Osijek — Pforzheim, Faculty of Economics in Osijek, Fachhochschule Pforzheim, 2008, str. 50—63.
10. Buckley P.J. Measures of International Competitiveness: A critical Survey / P.J. Buckley // Journal of Marketing Management. — Volume 4. — Issue 2. — 1988. — P. 175—200.
11. Camagni R. On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Mislading? / R. Camagni // Urban Studies. — 2002. — Vol. 39. — № 13. — P. 2395—2411.
12. Cellini R. Pop competitiveness / R. Cellini, A. Soci. — Banca Nazionale del Lavoro. — BNL Quarterly Review. — 2002. — № 220, pp. 71—101.
13. Kitson M. Regional competitiveness: an elusive yet key concept? / M. Kitson, R. Martin, P. Tyler // Regional Studies. — Vol. 38.9. — 2004. — P. 991—999.
14. Krugman P. Making sense of the competitiveness debate / P. Krugman. — Oxford Review of Economic Policy. — 12 (3). — 1996. — P. 17—25.
15. Martin R. A Study on the Factors of Regional Competitiveness / R. Martin // A draft final report for The European Commission. Directorate-General Regional Policy, 2005. — 184 p.
16. Mereuta C. A Model to Evaluate the Regional Competitiveness of the EU Regions / C. Mereuta, L. Albu, M. Iordan // The Romanian Economic Journal. — 3/2007, — P. 81—101.
17. Porter M. UK Competitiveness: Moving to the Next Stage. — DTI Economics Paper № 3 / M. Porter, C. Ketels. — London: Department of Trade and Industry. — 2003. — 56 p.
18. Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union. — Brussels: European Commission, 1999. — 242 p.
19. Storper M. The Regional World: Territorial Development in a Global Economy / M. Storper. — Guilford Publications, New York. 1997. — 338 p.
20. Webster D. Urban Competitiveness. Assessment in Developing Country Urban Regions: the Road Forward. Paper prepared for Urban Group, INFUD / D. Webster, L. Muller. — The World Bank, Washington D.C., 2000. — 47 p.

Стаття надійшла до редакції 22.07.2013 р.